

Magdalena SZCZEPAŃSKA*, Michał KRZYŻANIAK**,
Dariusz ŚWIERK**, Piotr URBAŃSKI**

RODZINNE OGRODY DZIAŁKOWE JAKO ELEMENT ZIELONEJ INFRASTRUKTURY NA TERENIE AGLOMERACJI POZNAŃSKIEJ

FAMILY ALLOTMENT GARDENS AS AN ELEMENT OF GREEN INFRASTRUCTURE IN THE POZNAŃ AGGLOMERATION

ABSTRACT: Family allotment gardens are an important component of urban green areas, fulfilling many important functions both in the city and its inhabitants. In the past 10 years it has been a decline in the number of allotments in all provinces. Contemporary gardens are losing production functions for decorative and recreational activities. The article presents the status of quantitative and qualitative spatial allotments in the area of the agglomeration, analyzing the data of the Polish Association of Allotment and the results of surveys conducted among gardeners and residents. Based on the information gathered, it was an attempt to formulate policy recommendations for spatial agglomeration. In light of the long and rich tradition of allotment gardens and the experience of developed countries in the field of urban agriculture, should be avoided liquidation allotments and look for them new functions of both a social and productive. In politics, spatial agglomeration specify the functioning of allotment gardens, especially those in urban centers, closely formulating the terms of use and nature of the shape of the space – with particular emphasis on the aesthetic and the context of the neighborhood.

KEY WORDS: allotment gardens, green areas, green infrastructure, public gardens, urban agriculture

Wprowadzenie

Ogrodnictwo działkowe swoimi początkami sięga XIX w. – okresu gwałtownego rozwoju miast, ich uprzemysłowienia i napływu tysięcy ludzi z obszarów wiejskich. Pierwsze ogrody działkowe powstawały w Wielkiej Brytanii i Niemczech, zakładane jako pomoc społeczna dla rodzin najuboższych, zwykle robotniczych. W później-

* Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Wydział Nauk Geograficznych i Geologicznych, Instytut Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej, ul. Dąbrowskiego 27, 61-680 Poznań, e-mail: szmagda@amu.edu.pl

** Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu Wydział Ogrodnictwa i Architektury Krajobrazu, Katedra Terenów Zieleni i Architektury Krajobrazu, ul. Dąbrowskiego 159, 60-594 Poznań, e-mail: ktzkrzyzaniak@gmail.com, dariusz@up.poznan.pl, ktzpurb@up.poznan.pl

szym okresie – w czasie I wojny światowej – powstawały ogrody o przewadze funkcji gospodarczych, tzw. *victory gardens*, których głównym zadaniem było uzyskanie jak największych zbiorów. W kolejnych latach nadrzędną funkcją ogrodów było zapewnienie zdrowego miejsca dla wypoczynku rodzinnego, duży nacisk kładziono także na kształtowanie postaw społecznych i umiejętności współpracy (Pawlikowska-Piechotka 2010). W Polsce, podobnie jak w innych krajach, podstawą tworzenia ogrodów działkowych były korzyści wynikające z uprawy roślin oraz walory społeczne: zdrowotne, moralno-wychowawcze, materialne i estetyczne (Wilczyński 1927).

Rodziny ogród działkowy (w skrócie ROD, dawniej pracowniczy ogród działkowy – POD) jest terenem użyteczności publicznej, który spełnia pozytywną rolę w urbanistyce i ekosystemie miast i osiedli, a także w tworzeniu warunków życia społeczności działkowych. Szczególne znaczenie ROD polega na kształtowaniu środowiska, ochronie i zachowaniu składników przyrody, prowadzeniu i propagowaniu działalności ekologicznej oraz prowadzeniu szerokiej działalności na rzecz społeczności lokalnej (Uchwała KRPZD 2014). Polskie ogrody działkowe mają bogatą tradycję i ponadstuletnią historię. Obecnie obserwuje się stopniowe wypieranie użytkowania rolniczo-produkcyjnego ogrodów działkowych na rzecz wypoczynkowo-rekreacyjnego. Zdaniem Szkup (2013) o zmianie dawnych funkcji ogrodów świadczy odsetek działek, na obszarze których zdecydowanie dominują słabo zainwestowane powierzchnie – najczęściej w postaci trawników (20,7%) oraz altan – miejsc krótkiego odpoczynku, które w wielu przypadkach rozwinęły się do postaci w pełni wyposażonych domów. Ze względu na swoje położenie – centralne lub wzdłuż dróg o dużym natężeniu komunikacyjnym (Mierzejewska 2001), zamknięty, niepubliczny charakter (Szczęsny, Kimic 2012) oraz chaotyczną architekturę (Romanowski 2012) dalsze funkcjonowanie ROD w obecnej formie w wielu miastach staje się dyskusyjne. Obowiązująca Ustawa o rodzinnych ogrodach działkowych (2014) definiuje je jako „stałe elementy infrastruktury gmin, które powinny być uwzględniane w procesie ich rozwoju dla dobra obecnego i przyszłych pokoleń. Ponadto uznaje za konieczne zapewnienie dalszego ich istnienia i rozwoju”. Brak jednak wytycznych dla realizacji tych zapisów w polityce przestrzennej jednostek terytorialnych.

W Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Poznania (2014) co prawda przewiduje się utrzymanie dotychczasowej funkcji ROD, jednak postulaty działań w tym zakresie są dość ogólne. Wraz z postępującą intensyfikacją zabudowy, deficytem publicznych ogrodów i parków w miastach oraz ze zmieniającymi się potrzebami społecznymi i uwarunkowaniami ekonomicznymi uwiadcza się potencjał ogrodów działkowych jako przestrzeni do wykorzystania przez ogół społeczeństwa.

Zielona infrastruktura aglomeracji poznańskiej

Według Strategii kształtowania zielonej infrastruktury na terenach miejskich i wiejskich Unii Europejskiej (COM 2013) zielona infrastruktura oznacza strategicznie

zaplanowaną sieć obszarów naturalnych i półnaturalnych z innymi cechami środowiskowymi, zaprojektowaną i zarządzaną w sposób mający zapewnić szeroką gamę usług ekosystemowych. Obejmuje ona różnego rodzaju obszary pokryte roślinnością (np. formalne tereny zieleni, tereny rolne, chronione, towarzyszące budynkom itp.) oraz struktury (np. zielone dachy, zielone ściany, pojedyncze drzewa, aleje itp.), pełniące ważne funkcje klimatyczne, hydrologiczne, biologiczne, ekologiczne, społeczne. Zielona infrastruktura jest sprawdzonym narzędziem strategicznego planowania (Ahern 2007), które może być wykorzystane w celu poprawy miejskich terenów zieleni (Tzoulas *et al.* 2007) poprzez tworzenie nowych lub rewitalizację zdegradowanych ekosystemów w skali obszaru metropolitalnego.

Tereny zieleni w Poznaniu występują w postaci systemu zieleni typu pierścieniowo-klinowego, co oznacza, że zieleń jest rozmieszczona w postaci czterech klinów w naturalnie ukształtowanych dolinach rzecznych Warty, Bogdanki i Cybiny. W celu ochrony terenów zieleni miejskiej niezbędne jest zwiększanie przestrzennej spójności z obszarami przyrodniczymi położonymi w strefie podmiejskiej. Przykładem poszukiwań planistycznych narzędzi ochronnych, naprawczo-kompensacyjnych jest koncepcja zielonych pierścieni. Dla Poznańskiego Obszaru Metropolitalnego zidentyfikowano przestrzennie dwa w miarę koncentrycznie układające się pierścienie o różnej strukturze i szerokości: podmiejski pierścień zieleni – wewnętrzny, oraz regionalny pierścień zieleni – zewnętrzny (Raszka 2007) (rysunek 1). Powierzchnia lasów aglomeracji poznańskiej wynosi 58 000 ha, a ponad 70% obszarów leśnych pozostaje w zarządzie Lasów Państwowych. Lesistość poszczególnych gmin charakteryzuje się dużą zmiennością. Wysoki wskaźnik lesistości posiadają gminy: Murowana Goślina, Czerwonak, Suchy Las, Pobiedziska, Puszczykowo, Mosina oraz Kórnik. W granicach administracyjnych Poznania lasy zajmują 3500 ha (12% ogólnej powierzchni miasta). Największe skupiska obszarów leśnych towarzyszą dolinom rzek. Cennym uzupełnieniem zieleni leśnej są tereny zieleni urządzonej. Poznań posiada ok. 260 wydzielonych obiektów zieleni urządzonej, w tym: 43 parki, 112 zieleńców, 24 cmentarze, 3 ogrody dydaktyczne, 2 ogrody zoologiczne oraz 90 ogrodów działkowych. W mniejszych miejscowościach aglomeracji ważną kategorią zieleni urządzonej są parki zabytkowe – ok. 100 obiektów (Studium uwarunkowań rozwoju... 2009).

Materiał i metody

W badaniu zastosowano dane Głównego Urzędu Statystycznego (GUS) oraz Polskiego Związku Działkowców (PZD), a także materiały kartograficzne, dokumenty planistyczne (m.in.: Wielkopolskiego Biura Planowania Przestrzennego – WBPP) oraz akty prawne. Materiały i dane pierwotne pochodzą z badania ankietowego oraz obserwacji terenowych. Chcąc rozpoznać profil i opinię działkowców na temat obecnego użytkowania działki oraz propozycje dalszego funkcjonowania ogrodu, przeprowadzono badanie ankietowe na terenie 30 rodzinnych ogrodów działkowych aglomeracji

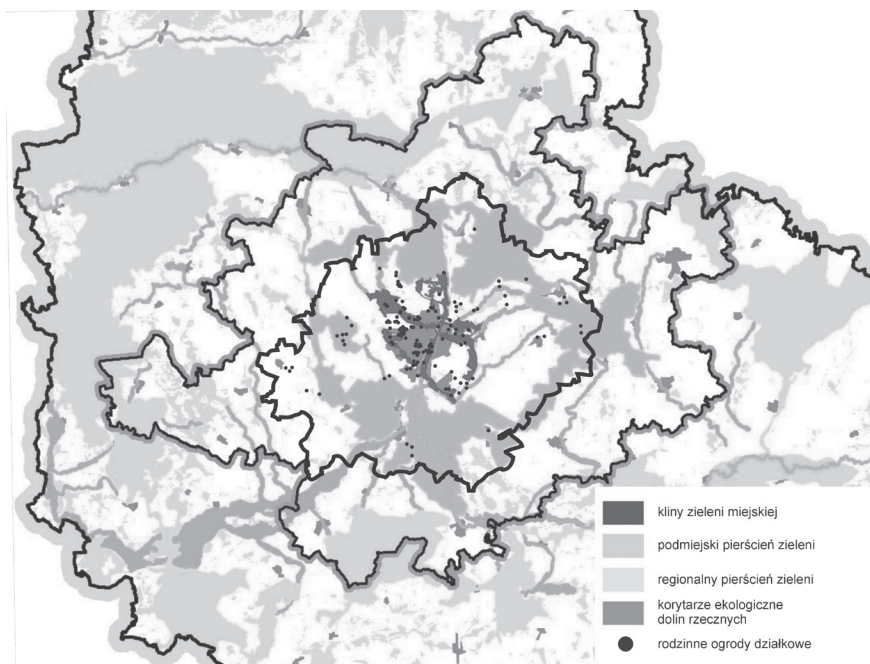
Tabela 1 cd.

Województwo	Liczba ROD										
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Wielkopolskie	564	562	562	533	532	531	535	535	535	534	534
Zachodniopomorskie	279	276	276	266	265	266	264	265	265	263	263
Polska	5199	5184	5169	4972	4971	4970	4960	4948	4941	4929	4926

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS z 2014 r.

W ciągu 10 lat liczba ROD spadła z 5199 do 4926, czyli o 5,2%, przy czym największy spadek liczby ROD odnotowano w województwie łódzkim (42), wielkopolskim (30) i dolnośląskim (28). Największą liczbą ogrodów działkowych charakteryzują się w województwa: śląskie (688), dolnośląskie (536) i wielkopolskie (534). Na terenie wymienionych województw ogrody działkowe są jednocześnie największe pod względem powierzchni (średnia wielkość ROD w Polsce – 8,7 ha). Najmniejszą liczbę ROD odnotowano w województwach: świętokrzyskim (79), podlaskim (104) i opolskim (111) (GUS 2014).

Analiza przestrzenna wykazała, że ponad 2/3 ogrodów istniejących na terenie aglomeracji poznańskiej znajduje się w odległości nie większej niż 10 km od centrum miasta, silnie wpisując się w istniejący system zieleni publicznej aglomeracji (rysunek 1).

Rys. 1. Lokalizacja ROD na tle elementów zielonej infrastruktury aglomeracji poznańskiej

Źródło: Opracowanie własne.

Dane uzyskane w Okręgowym Zarządzie PZD w Poznaniu wskazują, że w aglomeracji poznańskiej znajduje się obecnie 148 ogrodów działkowych o łącznej powierzchni 1511 ha, co stanowi 0,8% powierzchni aglomeracji (tabela 2). Powierzchnia ROD w poszczególnych gminach mieści się w przedziale 2,8–33,5 ha (średnio 10,2 ha), a powierzchnia działek mieści się w przedziale 294–476 m² (średnio 362 m²). W aglomeracji najliczniej reprezentowane są ogrody o powierzchni 2–10 ha (58,8%), posiadające do 200 działek (67,6%), o średniej powierzchni działek 301–500 m² (81,1%).

Tabela 2

Rodzinne ogrody działkowe w aglomeracji poznańskiej w 2014 r.

Gmina	Liczba ROD	Całkowita powierzchnia ROD [ha]	Średnia powierzchnia ROD [ha]	Liczba działek	Całkowita powierzchnia działek [ha]	Średnia powierzchnia działki [m ²]	Procentowy udział działek w powierzchni ROD [%]
Buk	3	15,2	5,1	292	10,5	360	68,9
Czerwonak	5	25,0	5,0	608	19,9	328	79,7
Dopiewo	2	67,0	33,5	1054	43,3	410	64,5
Komorniki	2	12,9	6,5	169	6,9	409	53,4
Kostrzyn	2	9,1	4,6	165	7,8	476	85,8
Kórnik	6	93,4	15,6	1710	69,2	405	74,1
Luboń	4	21,1	5,3	539	15,9	294	75,3
Mosina	3	17,9	6,0	347	11,6	334	64,5
Murowana Goślina	1	7,1	7,1	139	5,8	414	81,5
Pobiedziska	8	140,8	17,6	2403	102,2	425	72,5
Rokietnica	2	5,7	2,8	87	4,1	468	71,5
Stęszew	2	16,3	8,1	298	10,7	359	65,6
Suchy Las	7	126,4	18,1	2443	101,6	416	80,4
Swarzędz	5	48,9	9,8	932	35,5	381	72,5
Tarnowo Podgórne	6	84,2	14,0	1521	61,0	401	72,5
Poznań	90	819,7	9,1	18 767	633,5	338	77,3
Agglomeracja	148	1 511,1	10,2	31 474	1 139,5	362	75,4

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych PZD.

W przyjętej klasyfikacji elementy zielonej infrastruktury, tj.: parki, zieleńce, zieleń uliczna, tereny zieleni osiedlowej, cmentarze i lasy gminne, ogrody działkowe mają znaczący udział w powierzchni aglomeracji poznańskiej (tabela 3) – zajmują powierzchnię 1511,1 ha, co stanowi ok. 23% terenów zieleni publicznej. ROD w gminach Dopiewo,

Kórnik, Pobiedziska i Suchy Las są szczególnie istotnym elementem zielonej infrastruktury – ich udział w strukturze terenów zieleni wynosi ok. 80% (rysunek 2).

Tabela 3

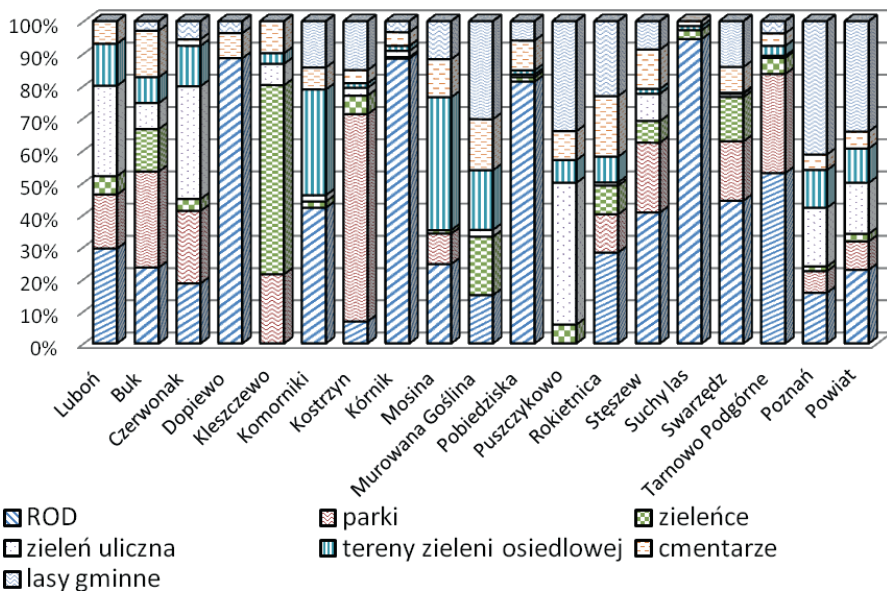
Udział terenów zieleni (ha) w strukturze aglomeracji poznańskiej na poziomie gminnym w 2014 r.

Gmina	ROD	Parki	Zieleńce	Zieleń uliczna	Tereny zieleni osiedlowej	Cmentarze	Lasy gminne
Buk	15,2	19,20	8,50	5,20	5,17	9,30	1,90
Czerwonak	25	30,20	5,00	47,00	16,86	2,70	7,53
Dopiewo	67	0,00	0,00	0,00	0,00	5,90	2,80
Kleszczewo	0	2,60	7,10	0,80	0,40	1,20	0,00
Komorniki	12,9	0,00	0,60	0,60	10,05	2,10	4,40
Kostrzyn	9,1	85,70	7,70	3,20	1,90	5,40	20,26
Kórnik	93,4	0,00	0,50	2,00	1,65	4,50	3,60
Luboń	21,1	12,00	4,10	20,10	9,35	5,00	0,00
Mosina	17,9	6,90	0,80	0,00	30,01	8,60	8,60
Murowana Goślina	7,1	0,00	8,60	1,00	8,78	7,50	14,43
Pobiedziska	140,8	0,00	2,40	1,50	2,25	16,00	10,40
Puszczykowo	0	0,00	1,30	9,80	1,57	2,00	7,60
Rokietnica	5,7	2,40	1,80	0,20	1,62	3,80	4,70
Stęszew	16,3	8,70	2,70	3,40	0,60	4,90	3,54
Suchy Las	126,4	0,00	3,71	0,00	1,71	2,01	0,00
Swarzędz	48,9	20,30	15,20	1,10	0,38	8,80	15,70
Tarnowo Podgórne	84,2	49,00	8,00	1,00	4,91	6,20	6,00
Poznań	819,7	347,30	76,60	950,00	608,76	252,00	2 154,80
Agglomeracja	1 510,7	584,3	154,61	1 046,9	705,97	347,91	2 266,26

Źródło: Jak w tabeli 1.

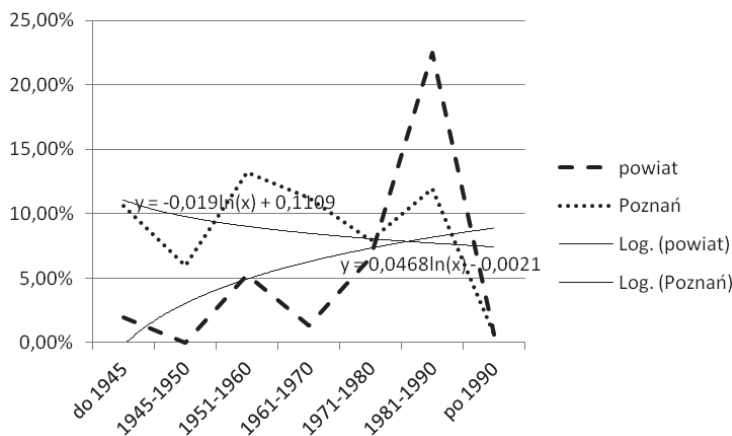
Na terenie Poznania najliczniej reprezentowane są ogrody powstałe po zakończeniu II wojny światowej, a więc w okresie intensywnej odbudowy kraju. Natomiast w gminach sąsiednich – ogrody zakładane w latach 80. XX w. (rysunek 3). Ogólny trend logarymiczny dla Poznania jest malejący. Natomiast trend dla powiatu w badanym okresie jest rosnący.

Najwięcej ROD w Poznaniu istnieje na terenie dzielnicy Jeżyce (34), gdzie ogrody współtworzą jeden z najważniejszych klinów zieleni miasta. Najmniejsza liczba ROD znajduje się w dzielnicy Stare Miasto (6), przy czym średnia powierzchnia tych ogrodów jest porównywalna (ok. 7 ha). Największe powierzchniowo ogrody (ok. 11 ha) znajdują się w dzielnicach Nowe Miasto i Grunwald. Natomiast średnia powierzchnia działki

Rys. 2. Udział procentowy terenów zieleni publicznej w strukturze gmin aglomeracji poznańskiej

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS z 2014 r.

Rys. 3. Rodzinne ogrody działkowe w aglomeracji poznańskiej – okres założenia

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych PZD.

w Poznaniu (9 ha) jest mniejsza od średniej powierzchni działki w aglomeracji (12 ha) (tabela 4).

Z badań przeprowadzonych przez K. Stachurę (2013) wynika, że najczęstszym sąsiedztwem (strefa 1 km) ogrodów działkowych w Poznaniu są tereny zabudowane (36%), leśne (18%) i przeznaczone pod komunikację (10%). Natomiast w najbliższym –

Tabela 4

Rodzinne ogrody działkowe w strukturze administracyjnej Poznania

Dzielnica	Liczba ROD	Całkowita powierzchnia ROD [ha]	Średnia powierzchnia ROD [ha]	Liczba działek	Procentowy udział działek w powierzchni ROD [%]	Średnia powierzchnia działki [m ²]
Stare Miasto	6	43,8	7,3	1 041	78,0	327,9
Nowe Miasto	17	195,2	11,5	4 231	81,3	375,1
Wilda	16	123,0	7,7	2 755	73,2	327,0
Grunwald	17	194,9	11,5	4 568	74,7	318,8
Jeżyce	34	262,9	7,7	6 172	77,9	332,0
Miasto	90	819,8	9,1	18 767	77,3	337,5
Gminy	58	691,3	11,9	12 707	73,2	398,2
Aglomeracja	148	1511,1	10,2	31 474	75,4	362

Źródło: Jak w tabeli 2.

bezpośrednim sąsiedztwie ogrodów dominują tereny aktywizacji gospodarczej (31%). Dla porównania – w Salzburgu w odległości 1 km od ogrodów działkowych najczęstszą formą użytkowania terenów jest zabudowa (40%), rolnictwo (26%) i komunikacja (11%), a w najbliższym sąsiedztwie – komunikacja (40%).

Ogrody działkowe w świadomości społecznej na tle badań ankietowych

Szacuje się, że z wypoczynku na działkach korzysta blisko milion rodzin – czyli ok. 3 600 000 osób (10% społeczeństwa). Polscy działkowcy to przede wszystkim emeryci i renciści (53,30%) oraz osoby czynne zawodowo (42,49%), a najmniejszą liczbę stanowią bezrobotni (4,21%) (*Kim są polscy działkowcy?... 2011*).

Na podstawie badań terenowych oraz badań ankietowych przeprowadzonych wśród działkowców w 30 ogrodach aglomeracji poznańskiej można stwierdzić, że funkcja produkcyjna ogrodów zanika na rzecz funkcji rekreacyjnej. Aż 72% ankietowych stwierdziło, że ciągu ostatnich 20 lat charakter ich działki uległ takiej właśnie zmianie. Połowa respondentów (52%) określiła charakter swojej działki jako mieszany (tj. rekreacyjno-uprawowy), 39% – jako wyłącznie rekreacyjny, a 9% – jako wyłącznie uprawowy. Taki trend potwierdza inwentaryzacja infrastruktury działek – częstym wyposażeniem jest miejsce grillowe (64%), huśtawka (53%) oraz piaskownica (40%). Z badań przeprowadzonych przez Stachurę (2013) wynika, że ogrody działkowe w Poznaniu są uprawiane dla żywności (30%) oraz do celów ozdobnych (30%). Natomiast dane PZD dowodzą, że w okręgu poznańskim zaledwie 15% działek ma charakter uprawowy, a 27% – rekreacyjny (*Kim są polscy działkowcy?... 2011*). Analiza danych

uzyskanych w badaniu ankietowym wskazuje, że najczęstszym środkiem transportu dotarcia do działki jest komunikacja miejska (44%). Ankieterzy z działek korzystają przede wszystkim w weekendy (58%). Jako najważniejsze korzyści z posiadania działki badani wskazywali zdrowy i aktywny tryb życia (65%), spędzanie wolnego czasu i urlopu (61%) oraz możliwość pozyskania świeżych produktów na własne potrzeby (43%) (rysunek 4). Działkowcy pytani o ewentualne zmiany dotyczące funkcjonowania ROD pozytywnie odnieśli się do współpracy ze szkołami, domami opieki społecznej (37%), organizowania imprez okolicznościowych (22%) oraz kursów z zakresu ogrodnictwa (18%). Częstą opinią w zakresie potencjalnych kierunków zmian była potrzeba stworzenia możliwości sprzedaży wyhodowanych warzyw, owoców, ziół i kwiatów (33%).

Rys. 4. Najważniejsze korzyści z posiadania działki w opinii ankieterów działkowców

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

Badanie ankietowe przeprowadzone wśród osób nieposiadających działki wykazało, że rodzinne ogrody działkowe powinny istnieć w przestrzeni miasta w obecnej formie (27%) lub w formie terenów otwartych dla szerszego grona użytkowników (41%). Jednocześnie mieszkańcy Poznania postrzegają ogrody działkowe jako istotny element zieleni miejskiej (32%) o funkcji ekologicznej (26%). Natomiast 23% ankieterów zwróciło uwagę na negatywny wpływ tych terenów na krajobraz i estetykę miasta. Ankieterzy dostrzegali w ROD barierę rozwoju inwestycyjnego miasta (11%) (rysunek 5).

Z badań przeprowadzonych przez L. Mierzejewską (2001) wynika, że ponad połowa badanych była za przeniesieniem ogrodów na obrzeża miasta (77%), za przeznaczeniem tych terenów na cele rekreacyjne (76%) lub pod zabudowę (32%), natomiast 27% mieszkańców Poznania było za utrzymaniem ogrodów działkowych w śródmieściu. Na świecie natomiast we współczesnym kształtowaniu przestrzeni miejskiej szczególną rolę odgrywa koncepcja zielonej infrastruktury, w myśl której tereny zieleni miejskiej, a więc m.in. ogrody działkowe, są miejscem sprzyjającym różnorodności biologicznej, umożliwiając przetrwanie i funkcjonowanie ekosystemów, dzięki połączeniu cech

Rys. 5. Postrzeżenie ROD w przestrzeni miasta przez ankietyowanych mieszkańców

Źródło: Jak w rys. 4.

obszarów miejskich, podmiejskich i wiejskich (Madureira, Andersen 2014). Ponadto, w kontekście historycznych – żywicielskich – funkcji ogrodów działkowych oraz wyników badań ankietowych wskazujących na możliwości zmian w zakresie funkcjonowania tych obiektów we współczesnych miastach, istotnym zagadnieniem powinna być także polityka przestrzenna uwzględniająca możliwości rolnictwa miejskiego (*urban agriculture*). Przyczynia się ono do wzbogacenia form i struktur przestrzennych oraz wizerunku miasta, dając także możliwość zaopatrzenia społeczności miejskiej w lokalnie uprawianą żywność. Od 1970 r. rolnictwo miejskie zajmuje ważne miejsce w planowaniu zachodnioeuropejskich dużych miast. Podjęto szereg działań w celu ochrony rolnictwa, a nawet jego przywrócenia. Rolnictwo miejskie jest regularnie monitorowane i wspierane finansowo przez władze takich miast jak Paryż, Wiedeń i Stuttgart, a także w Zagłębiu Ruhry (Mougeot 2000, 2006, Giecewicz 2005, Steinbuch 2012, Krzyk *et al.* 2013). W kontekście roli społecznej ogrodów działkowych i oczekiwań mieszkańców dotyczących większej dostępności tych obiektów należy przywołać *community gardens*, które zyskują coraz większą popularność w krajach Europy Zachodniej. Tego typu ogrody służą integracji lokalnej społeczności, będąc miejscem spotkań towarzyskich, a nawet wydarzeń kulturalnych. Ogrody sąsiedzkie są też miejscem edukacji ekologicznej i promocji zdrowego stylu życia (Latkowska 2012).

Podsumowanie

Obecnie ogrody działkowe stanowią szczególnie element zielonej infrastruktury miasta i poprawiają jego warunki higieniczno-sanitarne, jednak nie są wprost ujęte w definicji „terenów zieleni” (Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody), co może prowadzić do marginalizacji ich znaczenia w lokalnej polityce przestrzennej. Przestrzeń ogrodów ma istotne znaczenie w realizacji idei zrównoważonego rozwoju

miast, jednak ich liczba ciągle spada, a polityka władz miejskich niedostatecznie chroni te tereny (stanowią rezerwar „wolnej” przestrzeni pod inwestycje). Ponadto ogrody pełnią liczne funkcje społeczne (np. edukacyjne, terapeutyczne), niestety głównie dla ich użytkowników, a nie ogółu społeczności miejskiej – są grodzone i zamykane. Brak ścisłych zasad architektonicznych dotyczących tych terenów przyczynia się do obniżania walorów estetycznych oraz braku harmonii i ładu przestrzennego. Obecnie ogrody stanowią głównie przestrzeń wypoczynku, przyjmując coraz częściej formę działek letniskowych, charakteryzujących się różnorodnością form zabudowy i kompozycji.

W świetle przeprowadzonych badań i analiz sformułowano następujące rekomendacje:

- Należy zapobiegać likwidacji ogrodów działkowych i przeznaczania tych terenów na inwestycje budowlane poprzez m.in. poszukiwanie nowych form i funkcji o charakterze społecznym i gospodarczym.

- W planach miejscowych należy zabezpieczyć tereny po likwidowanych ogrodach działkowych, zwłaszcza tych w centrach miast, przekształcając je w parki lub łączniki dla przestrzeni publicznych, ściśle formułując zasady użytkowania i charakter kształtowania tej przestrzeni, ze szczególnym uwzględnieniem aspektów estetycznych i kontekstu sąsiedztwa.

- Ogrody działkowe powinny odgrywać większą rolę gospodarczą w strefie podmiejskiej, z możliwością sprzedaży produktów (np. stragan, targowisko).

- Wskazana jest współpraca z m.in. szkołami, domami opieki, szpitalami, więzieniami w zakresie edukacji, rehabilitacji i zajęć praktycznych, ze szczególnym uwzględnieniem zasad hortiterapii, oraz potrzeba większej dostępności przestrzeni ogrodów działkowych dla społeczności lokalnej – na wzór ogrodów społecznych.

Bibliografia

- Ahern, J., 2007, *Green infrastructure for cities: the spatial dimension*, [w:] *Cities of the future: Towards integrated sustainable water and landscape management*, eds. V. Novotny, L. Breckenridge, P. Brown, IWA Publishers, London.
- COM, 2013, Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee of the Regions: Green Infrastructure (GI) — Enhancing Europe's Natural Capital, European Commission, Brussels, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2013:0249:FIN:EN:PDF> (dostęp 10 maja 2016).
- Giecwicz J., 2005, *Obszary rolne jako czynnik przyrodniczej rewitalizacji miasta*, „Teki Komisji Architektury, Urbanistyki i Studiów Krajobrazowych PAN” t. 1.
- Kim są polscy działkowcy? Badanie wykonane przez Krajową Radę Polskiego Związku Działkowców przy współudziale okręgowych zarządów PZD i zarządów ROD*, 2011, Krajowa Rada Polskiego Związku Działkowców, Warszawa.
- Krzyk P., Tokarczuk T., Heczko-Hyłowa E., Ziobrowski Z., 2013, *Obszary rolne jako element struktury przestrzennej miast – problemy planistyczne*, Instytut Rozwoju Miast, Kraków.
- Latkowska M.J., 2008, *Hortiterapia – rehabilitacja i terapia przez pracę w ogrodzie*, „Zeszyty Problemowe Postępów Nauk Rolniczych” z. 525.
- Latkowska M.J., 2012, „Community gardens”, czyli ogrody sąsiedzkie – nowe formy zieleni w przestrzeni miejskiej, „Czasopismo Techniczne” z. 19.

- Lubawy W., 1937, *Historia ogrodów działkowych w Polsce*, Związek Towarzystw Ogrodów Działkowych, Przydomowych, Małych Osiedli i Hodowli Drobного Inwentarza Rzeczypospolitej Polskiej, Poznań.
- Madureira H., Andresen T., 2014, *Planning for multifunctional urban green infrastructures: Promises and challenges*, "Urban Design International" 19(1), <http://doi.org/10.1057/udi.2013.11> (dostęp 10 maja 2016).
- Mierzejewska L., 2001, *Tereny zielone w strukturze przestrzennej miasta Poznania*, Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Poznań.
- Mougeot L.J.A., 2000, *Urban agriculture: definition, presence, potential and risks*, [w:] *Growing cities, growing food: Urban agriculture on the policy agenda. A reader on urban agriculture*, eds. N. Bakker *et al.*, German Foundation for International Development (DSE), Feldafing.
- Mougeot L.J.A., 2006, *Growing better cities: Urban agriculture for sustainable development*, International Development Research Centre, Ottawa.
- Pawlikowska-Piechotka A., 2010, *Tradycja ogrodów działkowych w Polsce*, Novae Res, Gdynia.
- Raszka B., 2007, *Kształtowanie przestrzennych systemów ekologicznych w obrębie obszaru metropolitalnego Poznania*, „Przegląd Naukowy Inżynieria i Kształtowanie Środowiska” R. XVI, z. 35.
- Regulaminy ROD, załącznik nr 1 do Uchwały KRPZD nr 2/XVIII/2014 z dnia 21 lutego 2014 r.
- Romanowski H., 2012, *Uwagi o architekturze ogrodów działkowych*, „Czasopismo Techniczne” z. 19.
- Stachura K., 2013, *Environmental analysis of land use changes in green infrastructure of a city, with particular emphasis on allotment gardens: Poznań and Salzburg case study*, http://www.urbanallotments.eu/fileadmin/uag/media/STSM/STSN_Report_Stachura.pdf (dostęp październik 2015).
- Steinbuch L., 2012, *Nahrungsmittelproduktion in der Stadt. Konzepte für Stuttgart*, Universität Stuttgart, Stuttgart.
- Studium uwarunkowań rozwoju przestrzennego Aglomeracji Poznańskiej, 2012, Centrum Badań Metropolitalnych, Poznań.
- Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Poznania uchwalone uchwałą nr LXXII/1137/VI/2014 z 23 września 2014 r.
- Szczęsny M., Kimic K., 2012, *Możliwości adaptacji terenów ogrodów działkowych na obiekty ogólnodostępne na przykładzie Rodzinnego Ogrodu Działkowego przy kanale Gocławskim w Warszawie*, „Czasopismo Techniczne” z. 30.
- Szкуп R., 2013, *Użytkowanie rodzinnych ogrodów działkowych (ROD) przez społeczność wielkomięjską*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Tzoulas K., Korpela K., Venn S., Yli-Pelkonen V., Kazmierczak A., Niemela J., 2007, *Promoting ecosystem and human health in urban areas using green infrastructure: a literature review*, "Landscape and Urban Planning" 81.
- Uchwała KRPZD nr 2/XVIII/2014 z dnia 21 lutego 2014 r.
- Ustawa z dnia 13 grudnia 2013 r. o rodzinnych ogrodach działkowych (Dz.U. z 2014 r., poz. 40).
- Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz.U. z 2004 r. Nr 92, poz. 880).
- Wilczyński S., 1927, *Ogródki działkowe jako zagadnienie społeczne*, Drukarnia św. Wojciecha, Poznań.

RODZINNE OGRODY DZIAŁKOWE JAKO ELEMENT ZIELONEJ INFRASTRUKTURY NA TERENIE AGLOMERACJI POZNAŃSKIEJ

STRESZCZENIE: Rodzinne ogrody działkowe stanowią ważny składnik terenów zieleni miejskiej, pełniąc wiele istotnych funkcji zarówno w mieście, jak i dla jego mieszkańców. W ostatnich 10 latach odnotowuje się spadek liczby ogrodów działkowych we wszystkich województwach. Współczesne ogrody tracą funkcje produkcyjne na rzecz ozdobno-rekreacyjnych. W artykule przedstawiono stan ilościowy, jakościowy i przestrzenny ogrodów działkowych na obszarze aglomeracji poznańskiej, poddając analizie dane Polskiego Związku Działkowców oraz wyniki ankiet przeprowadzonych wśród działkowców i mieszkańców. Na podstawie zebranych informacji podjęto próbę sformułowania rekomendacji dla polityki przestrzennej aglomeracji. W świetle długiej i bogatej tradycji ogrodów działkowych oraz doświadczeń krajów wysoko rozwiniętych w zakresie rolnictwa miejskiego należy zapobiegać likwidacji ogrodów działkowych oraz poszukiwać dla nich

nowych funkcji o charakterze zarówno społecznym, jak i produkcyjnym. W polityce przestrzennej aglomeracji należy określić sposób funkcjonowania ogrodów działkowych, zwłaszcza tych w centrach miast, ściśle formułując zasady użytkowania i charakter kształtowania tej przestrzeni – ze szczególnym uwzględnieniem aspektów estetycznych oraz kontekstu sąsiedztwa.

SŁOWA KLUCZOWE: ogrody działkowe, tereny zieleni, zielona infrastruktura, ogrody społeczne, rolnictwo miejskie